

LANDSKAPSSTYRELSENS FRAMSTÄLLNING

Ny lagstiftning om allmänna bibliotek

1996-97

nr 15

FÖRSLAG

Landskapsstyrelsen föreslår att lagtinget antar en ny landskapslag om allmänna bibliotek.

I lagförslaget slås det fast att varje kommun, ensam eller i samarbete med annan kommun, skall upprätthålla ett allmänt bibliotek för kommuninvånarna. Vidare föreskrivs att sjukhus och andra vårdinrättningar som upprätthålls av landskapet, kommuner eller kommunalförbund, och som har vårdtagare vilka inte utan svårigheter kan besöka de kommunala biblioteken, skall tillhandahålla bibliotekstjänster i form av bokutlåning för sina vårdtagare. I övrigt är syftet med förslaget att färre områden än i dag skall regleras i lag och att kommunerna själva skall få besluta i ett större antal frågor.

Landskapsstyrelsen föreslår att den nya lagen om allmänna bibliotek träder i kraft så fort som möjligt.

ALLMÄN MOTIVERING

1. De allmänna biblioteken

I landskapet Åland finns ett kommunalt huvudbibliotek i varje kommun samt ett stadsbibliotek i Mariehamn som även är centralbibliotek för Åland. I landskapet finns också tre anstaltsbibliotek, Ålands centralsjukhus/Gullåsen, Grelsby sjukhus och De Gamlas hem, samt sex filialer till huvudbiblioteken.

En av de viktigaste uppgifterna för de allmänna biblioteken är enligt tradition att ge kommuninvånarna möjlighet att, utan kostnad för den enskilde, låna böcker. De allmänna bibliotekens innehav av böcker har under en period av 9 år, från år 1985 till år 1994, ökat med 72.260 band. Under samma period har utlåningen ökat med 164.499 lån. De allmänna biblioteken lånar också ut bl.a. musikkassetter, videoband och diabilder. Vissa av biblioteken ordnar även kulturella evenemang, allt från konserter till konstutställningar.

En annan mycket viktig uppgift för de allmänna biblioteken är att ge allmänheten möjlighet att ta del av information. Denna uppgift fullgör de allmänna biblioteken bl.a. genom att tillhandahålla referenslitteratur, kurslitteratur, tidningar och tidskrifter. I takt med att informationsteknologin utvecklas och informationsflödet växer får de allmänna bibliotekens informationservice till invånarna allt större betydelse. I december 1994 fick stadsbiblioteket i Mariehamn en Internetanslutning, vilken ger invånarna möjlighet att gratis använda Internet. Den tekniska utvecklingen medför också att samarbetet biblioteken emellan blir allt viktigare för att invånarna skall kunna ges likvärdiga möjligheter att ta del av informationsutbudet. Ett exempel på sådant samarbete är den samkatalog som år 1989 togs i bruk av stadsbiblioteket och som även vissa av kommunbiblioteken senare anslutit sig till.

De allmänna biblioteken har stor betydelse för samhället som helhet. I UNESCO:s manifest om folkbibliotek från år 1994 ges följande beskrivning:

"Frihet, välstånd och samhällelig och personlig utveckling är grundläggande mänskliga värden. De förverkligas bara genom välinformerade medborgares förmåga att utöva sina demokratiska rättigheter och spela en aktiv roll i samhällslivet. Medborgarnas konstruktiva engagemang och demokratins utveckling är beroende av fullgod utbildning samt fri och obegränsad tillgång till kunskap, tankeliv, kultur och information.

Folkbiblioteken, porten till kunskap, utgör en grundförutsättning för livslångt lärande, självständigt beslutsfattande och kulturutveckling hos enskilda och hos medborgargrupper."

För att säkerställa att invånarna ges möjlighet att, oberoende av den enskildes ekonomi och oavsett bostadsort, inhämta kunskap samt ta del av information och kulturella evenemang bör kommunernas skyldighet att upprätthålla allmänna bibliotek med möjlighet för invånarna att utan avgift låna ur bibliotekens egna samlingar vara reglerad i lag.

2. Gällande lagstiftning

För regleringen av de allmänna biblioteken finns i dag en landskapslag om allmänna bibliotek (8/62) och en biblioteksförordning för landskapet Åland (4/64).

Någon tvingande bestämmelse för kommunerna att upprätthålla allmänna bibliotek finns inte i gällande bibliotekslag. I biblioteksförordningen sägs att "I kommun må finnas ett stambibliotek..." samt att "Kommun eller kommunalförbund må upprätthålla anstaltsbibliotek...". Som framgår av inledningen upprätthåller dock varje kommun ett huvudbibliotek och vissa kommuner även biblioteksfilialer.

Enligt den gällande lagstiftningen ankommer den centrala ledningen och tillsynen över det allmänna biblioteksväsendet på landskapsstyrelsen. För behandling av allmänna och principiella frågor som rör biblioteksväsendet tillsätter landskapsstyrelsen en delegation för biblioteksärenden. Delegationen skall fungera som ett rådgivande och initiativtagande organ. I den gällande bibliotekslagen föreskrivs att biblioteksinspektören skall vara sekreterare i delegationen. Tjänsten som biblioteksinspektör indrogs dock år 1994 och inspektörens uppgift att biträda landskapsstyrelsen vid ledningen och övervakningen av de allmänna bibliotekens verksamhet har delvis överförs på landskapsstyrelsens kultur- och biblioteksbyrå.

Från och med år 1994 beviljas kommunerna landskapsandel för biblioteksverksamheten enligt landskapslagen om planering av och landskapsandel för undervisnings- och kulturverksamheten (72/93). Villkoren för att erhålla landskapsstöd regleras utförligt i bibliotekslagen. Det skall bl.a. finnas en kommunal biblioteksnämnd och ett biblioteksreglemente vilket skall fastställas av landskapsstyrelsen.

För den samordnande verksamheten kan landskapsstyrelsen med kommunens samtycke förordna ett allmänt bibliotek till centralbibliotek. I samband med att tjänsten som biblioteksinspektör indrogs utökades centralbibliotekets uppgifter.

I den gällande lagen finns också en bestämmelse om möjlighet att erhålla landskapsbidrag för upprätthållandet av biblioteksverksamhet med privata medel.

3. Behov av ändring

Sedan den i dag gällande bibliotekslagstiftningen i landskapet utarbetades på 60-talet har stora förändringar skett inom biblioteksväsendet, inte minst inom det informationstekniska området. Den snabba tekniska utvecklingen medför nya utökade möjligheter för kommuninvånarna att ta del av information. Bibliotekens uppgift att ge vägledning vid informationssökning blir därmed allt viktigare.

För att säkerställa kommuninvånarnas tillgång till information, litteratur och övrig service som tillhandahålls av de allmänna biblioteken, bör kommunernas skyldighet att upprätthålla dessa bibliotek fastställas i lag. Vidare bör vårdtagare i sjukhus och andra vårdinrättningar som upprätthålls av landskapet, kommuner och kommunalförbund garanteras möjlighet att låna böcker.

Även inom det förvaltningsrättsliga området har förändringar skett. Kommunerna har fått en utökad beslutanderätt vilket medfört större inflytande och ansvar inom olika förvaltningsområden. Kommunerna bör i enlighet därmed få rätt att själva besluta i ett större antal frågor som rör biblioteksväsendet.

Trots att flera ändringar gjorts i bibliotekslagstiftningen under 1970-talet och 1980-talet finns det behov av en mer tidsenlig bibliotekslagstiftning som är mindre detaljerad och bättre anpassad till den snabba utvecklingen i dagens samhälle.

4. Landskapsstyrelsens förslag

Jämfört med nu gällande bibliotekslag medför landskapsstyrelsens förslag en mindre detaljerad lag med en utökad rätt för kommunerna att besluta i frågor som rör de allmänna biblioteken. För att kommuninvånarna skall garanteras möjlighet att ta del av information är det dock angeläget att vissa krav på kommunerna fastställs i lag.

Förslaget innebär att varje kommun får en skyldighet att, ensam eller i samarbete med annan kommun, upprätthålla ett allmänt bibliotek. Lagförslaget innebär också en garanti för att kommuninvånarna även i fortsättningen, kostnadsfritt för den enskilde, får tillgång till de allmänna bibliotekens egna samlingar.

I förslaget ges vårdinrättningar som upprätthålls av landskapet, kommuner och kommunalförbund, och som har vårdtagare vilka inte utan svårigheter kan besöka de kommunala biblioteken, en lagstadgad skyldighet att tillhandahålla bibliotekstjänster i form av bokutlåning för sina vårdtagare. Vid fullgörandet av denna skyldighet kan vårdinrättningarna använda sig av de kommunala bibliotekens tjänster mot att de, om biblioteken begär det, erlägger ersättning för de merkostnader som detta förorsakar biblioteken.

Centralbiblioteket får utökade uppgifter samtidigt som den i dag lagstadgade delegationen för biblioteksärenden tas bort. Tjänsten som biblioteksinspektör, vilken drogs in år 1994, inrättas inte på nytt.

5. Ärendets beredning

Landskapsstyrelsen tillsatte den 2 mars 1995 en arbetsgrupp med uppgift att utarbeta underlag för en revision av lagstiftningen för de kommunala biblioteken och centralbiblioteket. Gruppen överlämnade ett förslag till ny landskapslag om allmänna bibliotek till landskapsstyrelsen i april månad 1996. Förslaget har skickats på remiss till kommunerna som har beretts möjlighet att yttra sig över arbetsgruppens förslag.

6. Förslagets ekonomiska verkningar

Den i lagförslaget införda skyldigheten för sjukhus och andra vårdinrättningar att tillhandahålla bibliotekstjänster i form av bokutlåning samt att, om de använder sig av de kommunala bibliotekens tjänster och biblioteken begär det, utge ersättning till biblioteken, innebär en ändring jämfört med i dag. Enligt den gällande lagstiftningen är det kommunerna och kommunalförbunden själva som beslutar om de skall upprätthålla sjukhusbibliotek eller inte, och som, om de beslutar att upprätthålla ett sådant bibliotek, skall svara för de kostnader som detta medför.

För landskapets del innebär förslaget att Ålands hälso- och sjukvård kommer att behöva betala viss ersättning till t.ex. stadsbiblioteket för den biblioteksverksamhet som Mariehamns stad upprätthåller vid Ålands Centralsjukhus. För kommun som hittills upprätthållit sjukhusbibliotek kommer samtidigt landskapsandelen som kommunen erhåller för biblioteksverksamheten att minska till följd av att enhetspriset sänks. Att enhetspriset sänks beror i sin tur på att kostnaderna för upprätthållandet av sjukhusbiblioteket ingår i det underlag som ligger till grund för beräkningen av enhetspriset. Totalt sett medför således inte den föreslagna bestämmelsen några större kostnader för landskapet. Några ekonomiska verkningar i övrigt medför inte förslaget för landskapet.

För kommunernas del är det svårt att uppskatta om lagförslaget medför några ökade kostnader då det är kommunerna själva som avgör hur biblioteksverksamheten skall ordnas.

DETALJMOTIVERING

1. Landskapslagen om allmänna bibliotek

1 § De allmänna bibliotekens ändamål. I paragrafen anges målen för biblioteksverksamheten. En grundläggande uppgift för de allmänna biblioteken är att ge allmänheten möjlighet att inhämta kunskap och bildning. De allmänna biblioteken skall också ge vägledning när det gäller att söka information och hitta litteratur. Genom den tekniska utvecklingen har det öppnats nya möjligheter att ge allmänheten tillgång till information som finns lagrad i databaser över hela världen. I paragrafen framhålls bibliotekens ansvar att göra datalagrad information tillgänglig för allmänheten. Landskapsstyrelsen betonar bibliotekens betydelse för utvecklandet av ett demokratiskt samhälle där tillgången på information och kunskap utgör grunden för öppen debatt och opinionsbildning.

I paragrafen anges vidare hur biblioteken skall förfara för att uppfylla de angivna målen. Landskapsstyrelsen understryker härvid vikten av att den klassiska boken ges möjlighet att fascinera läsare även i framtiden.

2 § Upprätthållande av allmänna bibliotek. Landskapsstyrelsen anser att samhällets informationservice ordnas mest ändamålsenligt med hjälp av de kommunala biblioteken och att kommunernas skyldighet att upprätthålla allmänna bibliotek därför skall vara fastslagen i lag. Som framgår av bestämmelsen kan en kommun antingen upprätthålla ett bibliotek ensam eller i samarbete med annan kommun. Samarbetet kan t.ex. innebära att en kommun köper bibliotekstjänster av en annan kommun.

Det är i första hand kommunens egna invånare som skall ha tillgång till det kommunala biblioteket, men även sådana personer som mer tillfälligt vistas i kommunen bör ges möjlighet att använda sig av kommunens bibliotekstjänster.

För att informations servicen till kommuninvånarna skall kunna upprätthållas och för att de allmänna biblioteken skall nå de mål som satts upp är det av vikt att bibliotekslokalerna är funktionella. Lokalerna skall vara tillräckligt stora för att ge kommuninvånarna plats att läsa och studera under bibliotekets öppethållningstider samt vara så utrustade att kommuninvånarna lätt kan få fram litteratur och information. Landskapsstyrelsen avstår dock från att närmare reglera lokalernas storlek och utformning, eftersom den frågan bör lösas inom området för den kommunala beslutanderätten.

3 § Tillhandahållande av bibliotekstjänster. Landskapsstyrelsen anser att det inte bara är de som själva kan besöka de kommunala biblioteken som skall erbjudas en möjlighet att låna böcker. För dem som befinner sig på sjukhus eller annan vårdinrättning är den förströelse som litteratur kan erbjuda lika viktig, om inte viktigare. Att förslaget

begränsats till sådana vårdinrättningar vars vårdtagare inte utan svårigheter kan besöka de kommunala biblioteken innebär att bl.a. daghem inte omfattas av förslaget. Barn som vistas på daghem har möjlighet att besöka biblioteken på eftermiddagarna och helgerna.

Enligt förslaget skall vårdinrättningarna själva avgöra hur de vill gå till väga för att upprätthålla biblioteksservicen. De skall dock vara garanterade att kunna använda sig av de kommunala bibliotekens bokbestånd och bibliotekskunskap och dessa bibliotek har därför ålagts en skyldighet att tillhandahålla sina bibliotekstjänster mot att vårdinrättningarna erlägger ersättning för de merkostnader som detta förorsakar de kommunala biblioteken. Eftersom sjukhus och andra vårdinrättningar ibland har vårdtagare även från andra kommuner än den där vårdinrättningen är belägen anser landskapsstyrelsen att det är vårdinrättningarna och inte de kommunala biblioteken som skall stå för merkostnaderna.

Då det är en grundläggande princip att boklån vid de kommunala biblioteken skall vara avgiftsfria kan dessa bibliotek endast begära ersättning för sådana merkostnader som uppkommer om bokutlåningen sker på annan plats än i biblioteksbyggnaden. Ett kommunalt bibliotek kan t.ex. inte begära ersättning för bokinköp om böckerna i fråga finns till utlåning i det kommunala biblioteket eller om de senare kommer att finnas till utlåning där. Merkostnader som de kommunala biblioteken har rätt till ersättning för är ökade personalkostnader, bensin och liknande.

Skyldigheten att möjliggöra för vårdtagare på sjukhus och andra vårdinrättningar att låna böcker kan fullgöras på olika sätt. Ett bra sätt är de i dag upprätthållna anstaltsbiblioteken. Är vårdinrättningen inte av sådan storlek att det finns behov av ett eget bibliotek eller en filial kan bokutlåningen ordnas på annat sätt, t.ex. genom att en bokbeställning tillställs biblioteket per telefon eller via telefax. I vissa fall kanske vårdpersonal och vårdtagare tillsammans kan besöka det kommunala biblioteket.

4 § Avgiftsfri biblioteksservice. Landskapsstyrelsen anser att lån vid de allmänna biblioteken även i fortsättningen skall vara avgiftsfria. Någon ändring av gällande rätt beträffande möjligheten att ta ut avgifter om lånetiden inte hålls, för beställning av lån samt för förmedling av fjärrlån i annan fall än för centralbibliotekets förmedling från egna samlingar till andra bibliotek är inte avsedd. De nämnda avgifterna, som tas ut bl.a. för att täcka bibliotekens kostnader för hanteringen av beställningar och påminnelser, kan tas ut även i fortsättningen. I detta sammanhang måste även beaktas vad som gäller på det upphovsrättsliga området.

5 § Förvaltning. Den uppgift som anges i lagen fullgör landskapsstyrelsen bl.a. genom sitt, i avtal reglerade, stöd till centralbiblioteket och genom beviljandet av landskapsandel till kommunerna.

Enligt förslaget till ny bibliotekslag skall landskapsstyrelsens roll som övervakande instans minskas och kommunerna ges en utökad rätt att ordna sin biblioteksverksamhet såsom de anser mest ändamålsenligt i enlighet med kommunallagen. Som en följd därav överlåter landskapsstyrelsen åt varje kommun att själv avgöra om det skall finnas en biblioteksnämnd i kommunen eller om någon annan nämnd skall handha de uppgifter som ankommer på biblioteksnämnden. Landskapsstyrelsen bedömer att det inte längre föreligger något behov av en lagfäst delegation för biblioteksärenden. De uppgifter som ankommer på denna delegation enligt gällande lag kan handhas dels av centralbiblioteket dels av landskapsstyrelsen.

6 § Centralbibliotek för de allmänna biblioteken. I likhet med förhållandena enligt den gällande lagen skall det enligt förslaget finnas ett centralbibliotek med hela landskapet som verksamhetsområde.

Såsom föreskrivs i lagförslaget förordnar landskapsstyrelsen efter samtycke av kommunen ett allmänt bibliotek till centralbibliotek. Centralbibliotekets uppgifter skall, som i dag, regleras i en förordning och i ett avtal mellan kommunen och landskapsstyrelsen. I detta avtal regleras också den ersättning som landskapsstyrelsen skall utge. Även uppsägningsförfarandet mellan parterna skall fastställas i avtalet varför någon bestämmelse om återkallande av förordnandet inte intagits i lagförslaget.

Landskapsstyrelsen anser att centralbibliotekets huvuduppgift skall vara att fungera som samordnare och kontaktorgan samt att vara en drivande kraft när det gäller att utveckla nya metoder och produkter. Därutöver skall centralbiblioteket, precis som tidigare, komplettera, stödja och samordna verksamheten vid de allmänna biblioteken och vid landskapets vetenskapliga bibliotek samt fungera som bibliotek för högskoleundervisningen i landskapet. Till centralbibliotekets uppgifter skall också höra rådgivning till och fortbildning av personalen vid de kommunala biblioteken och de vetenskapliga biblioteken.

7 § Personal. För att biblioteken skall kunna bistå kommuninvånarna med en effektiv service krävs det att de har personal med ändamålsenlig utbildning och att personalen har tillgång till kontinuerlig fortbildning. Landskapsstyrelsen anser att det, dels med tanke på de nya uppgifter som den tekniska utvecklingen inom bibliotekssektorn för med sig och dels med tanke på de ökade krav som ställs på informationsservicen till kommuninvånarna, är angeläget att personalstyrkan i de allmänna biblioteken anpassas till de utökade uppgifterna. Landskapsstyrelsen anser att det skall ankomma på kommunerna själva att besluta om hur stor personal som behövs på respektive bibliotek för att de mål som anges för biblioteksverksamheten skall uppnås.

För att säkerställa att bibliotekens fackpersonal har den utbildning som fordras skall behörighetskraven regleras i en landskapsförordning.

5 §

Bibliotekens förvaltning

Det ankommer på landskapsstyrelsen att skapa förutsättningar för upprätthållandet av allmänna bibliotek i landskapet.

De uppgifter som ankommer på kommunerna enligt bestämmelserna i denna lag skall handhas av en biblioteksnämnd om inte kommunfullmäktige beslutar att annan nämnd skall handha uppgifterna.

6 §

Centralbibliotek för de allmänna biblioteken

För att komplettera, stödja och samordna verksamheten vid de allmänna biblioteken och vid bibliotek som upprätthålls av landskapet skall det finnas ett centralbibliotek vars verksamhetsområde är hela landskapet. Landskapsstyrelsen förordnar med kommunens samtycke ett allmänt bibliotek till centralbibliotek och kan med kommunens medgivande anförtro centralbiblioteket särskilda uppgifter.

Närmare bestämmelser om centralbiblioteket utfärdas genom landskapsförordning.

7 §

Personal

Om behörighetskrav för bibliotekspersonal stadgas i landskapsförordning.

8 §

Landskapsandel

Kommunerna erhåller landskapsandel för bibliotekens driftskostnader och anläggningsprojekt enligt landskapslagen om planering av och landskapsandel för undervisnings- och kulturverksamheten (72/93).

9 §

Ändringssökande

I beslut som kommunalt förvaltningsorgan fattat med stöd av denna lag får ändring sökas i enlighet med vad som stadgas i kommunallagen för landskapet Åland.

10 §

Ikraftträdande

Denna lag träder i kraft den

Genom denna lag upphävs landskapslagen den 12 april 1962 om allmänna bibliotek (8/62) och biblioteksförordning för landskapet Åland av den 20 februari 1964 (4/64).

Mariehamn den 16 januari 1997

L a n t r å d

Roger Jansson

Föredragande ledamot

Harriet Lindeman

